

Iványi Gábor:

NEKROLÓG A "MEGSZÜNŐ" ÁLLAMI EGYHÁZÜGYI HIVATAL FELETT

Visszafelé lépked az árnyék

a magyar (egyház) történet napóráján? Ismét "megszüntetik" az Állami Egyházügyi Hivatalt? Ilyen kellemetlenség ugyanis már 1956-ban is érte az egyházügyi bürokráciát. Érthető hát, ha egyes (e tekintetben tamaskodó) hívők egyszerű névtábla-cserére gondolnak.

De abban is ismétli a történelem önmagát, hogy újabb útkereszteződéshez érve (a reformáció óta hatszodszor) ismét megkíséreljük a lelkiismereti és a vallásszabadság megvalósulásának útjából a sokféle ellenakarat tövis-torlaszát elvoncsolni.

Berecz János (hozzá tartozott az MSZMP KB-ban legfelsőbb szinten az egyházügyi) nemrég még tréfásan azt mondta, hogy a mélyponton lévő hazai "nemzetgazdaság egyetlen siker-ágazata" az egyházügyi. Az állam és egyházak viszonyának további javítására volt is egy kolosszális ötlete: "...az agitprop bizottság... úgy foglalt állást, hogy minden egyháznak, minden bejegyzett egyháznak, kivéve a szabadegyházakat, évente egyszer lehetővé teszi, hogy a televízióban megnyilvánuljon. Nem kegy, nem ajándék, hanem politika: évente egyszer a bejegyzett egyházak, ha tisztességesen viselkednek, akkor meg is nyilvánulhatnak. A katolikus egyház mindig karácsonykor, a református mindig húsvétkor, az evangélikus mindig... van valami evang... valami prote... reformáció napja így október végén, és december elején pedig valami olyan zsidó ünnep, ahol érdemes és lehetséges megnyilvánulni... ennyit kell hátrálnunk azért, hogy ne toljanak minket hátrább... egy kis tisztelettel irányukba is kell lenni az együttműködés érdekében." Az említett együttműködés érdekében azonban ma már Berecz János irányában nyilvánul meg egy(re) kis(ebb) tisztelet.

Vagy vegyük Miklós Imrért, az ÁEH volt elnökét, aki az ominózus hivatalban megalakulása óta serénykedett. Elöttem az egyik egyházi lap, amelyben a riporter kérdésére ("Ha az állam és az egyház viszonya alapjában rendezett, akkor mi indokolja az új vallásügyi törvényt?") magabiztosan válaszolja: "...nagyon nagy úgyról van szó... az új vallásügyi törvény megalkotása egy hiánynak a pótlása... Vannak olyan dolgok is, amelyek nincsenek jogilag egyértelműen tisztázva... hogy tudniillik jogházagok vannak." A lapban a nyilatkozat mellett ott az államtitkár fényképe is. Öntudatosan néz az objektívbe, szája nyitva, éppen mondja az előbbieket. Mondhatnánk, még be sem csukta a száját, már el is tűnt ő is a porondról. Mint nyilvánvaló, az egyházügyi terén csakis jogházagok vannak, a dolgok pedig kizárólag kétértelműen tisztázottak. Bálint B. András a Magyar Nemzetben az ÁEH elnökének távozását mint "kemény, sztálinista ásványmaradvány" kimozdulását üdvözli. Sikerágazat még soha nem szűnt meg ilyen hirtelen. Mintha egy száguldó lokomotív útjából rántották volna el. Szeretném hinni, hogy végleg lezárul a kor, melyben vallásszabadságról csak az asztalnál ülők nyilatkozhattak jóllakottan, míg az érintettek, a hívők csak a morzsákékok asztal alá gurult szeméin marakodhattak. Illendő hát, ha így búcsúzóban visszapillantunk a vallás- és lelkiismereti szabadságért, a hatalommal vívott küzdelem főbb eseményeire.

Türelmüket kérem, ha a történelemben egy-két évszázadot visszalapozok.

A reformáció előtt az állami ideológia tömör falán az első látható rést Husz János követői ütötték. Zsigmond párbeszédre törekedett a nagy előreformátorral a konstanzi zsinaton. Az eredmény ismert.

Luther tanai már 1518-ban eljutottak Magyarországra. Róma nyomására II. Lajos előbb csupán a reformátor iratainak elégetését rendeli el, de végül tanácsadói unszolására megalkotja az 1523. évi XIV. törvénycikket, mely fő- és jószágvesztésre ítélte a lutheránusokat, majd az 1525. évi IV. tc. megégetésüket is szorgalmazta. Ki tudja, milyen magasra csap a láng, ha közben nem jön a gyászos mohácsi csata.

A török hódoltság alatt új erőre kapott a reformáció. A jelentős befolyásra szert tevő lutheri mozgalom 1545-ben az erdői zsinaton kimondta a római egyháztól való végleges elszakadását. Így az 1548-as országgyűlés már csak az anabaptizmust és a sacramentarizmust (Zwingli és Kálvin követői) nyilvánították üldözendő eretnekségnek. Az 1557. évi X. tc. az anabaptistáknak az országból való kiűzetését határozza el, ugyanakkor, megerősödve a protestantizmus, - a kolozsvári országgyűlés a katolikusokat igyekszik regulálni.

Mégis, ebben az évben, az 1557-es tordai országgyűlés megalkotja a világon először a vallásszabadságról szóló törvényt: "...ki-ki az Istentől neki adott hitben maradjon és egyik vallás a másiktól semmi ürügy alatt ne zavartassék." Természetesen a végrehajtás most is "akadozott". Hét évvel később az országgyűlésnek védelmeznie kell a katolikusokat az evangélikusokkal szemben. Zavaros évek ezek. Az imént még üldözött reformátusok pozícióba kerülve kíméletlen harcot indítanak az unitáriusok ellen, akik "hivatali" idejük alatt a fejedelem megbízásából sajtócenzúrát gyakoroltak. Az 1566. évi tordai országgyűlés kiutasítja a katolikus papokat Erdélyből, 1568-ban ugyanitt törvénybe iktatják a szabad vallásváltoztatás jogát, 1570-ben viszont a medgyesi országgyűlés ismét eretnekségről beszél és tilt minden hitújítást. Ennek ellenére a protestáns érzelmű Miksa uralkodása mégis viszonylagos nyugalmat, kiegyensúlyozottságot jelent. Fia, Rudolf ismét kemény kézzel igyekszik az országot katolizálni, jól ismertek hadvezére, Basta erdélyi kegyetlenkedései is. Ez vezet a Bocskai-féle szabadságharchoz, melyet a bécsi béke zár le 1606-ban. A szerződés vallási vonatkozású passzusai lényegében helyreállítják a vallásszabadságot.

Kezdetét veszi az ellenreformáció, melynek az volt a célja, hogy a csaknem 90 %-ban protestánsná lett országot vallásilag visszavezesse az uralkodó hitéhez. Vezéralakja a protestánsnak keresztelt későbbi bíboros, Pázmány Péter. Minenki előtt ismert a gályarab prédikátorok története. 1575-ben a pozsonyi véstörvényszék negyvenegyüket gályarabságra ítéli, miután sem áttérni, sem kivándorolni nem voltak hajlandók. Az 1587-ben tartott pozsonyi országgyűlés kegyelemből megtúrta a protestánsokat az országban, sőt a Rákóczi-szabadságharc után III. Károly alatt papíron "vallásszabadság" volt, ez a gyakorlatban azonban azt jelentette, hogy az "újhitűek" is kötelesek voltak megülni a katolikus ünnepeket, és hivatalba lépésükkor Szűz Máriára kellett esküdniük. Protestáns hitre tilos volt áttérni.

Újabb mérőföldkö 11. József türelmi rendelete, mely megtűrt felekezeteknek nyilvánítja a protestáns egyházakat. 11. Lipót 1790. évi XXIV. törvénycikke valamelyest rögzíti a protestáns jogokat is, mégis számos megalázó rendelkezést tartalmaz. Például, ha valaki protestáns hitre akart áttérni, előzőleg köteles volt hat heti katolikus oktatáson részt venni.

1830-ban újra az országgyűlés elé került a vallásszabadság ügye. Nagy pártfogója a katolikus Beöthy Ödön képviselő lett, olyannyira, hogy maguk a protestánsok is sokallották határozottságát. Mégis kitartott álláspontja mellett, így 1833-ban törvényjavaslat született a teljes vallásszabadság megalkotására. Kölcsény és Deák is szenvedélyesen kiállt a tervezet mellett. Utóbbi ezeket mondta: "A polgári társaság céljaival egyező minden szabadságot, így a vallás szabadságát is sérthetetlen szentség gyanánt tiszteltem." Hiába álltak a javaslat mellé olyan tekintélyek, mint Wesselényi és Széchenyi is, a kísérlet a felsőházi papság ellenállásán megbukott. 1840-ben azonban újra felkerült a kérdés a Ház napirendjére, beteljesítve Beöthy jóslatát: "Nem halt meg a leányzó, csak aluszik!" Mégis csak további három éves késéssel született meg az új vallási törvény, mely megkönnyítette az áttérést, az iskoláztatást és a vegyesházasságok ügyét.

1848. március 15-én a 12 pont között negyedikként elhangzott: "Törvény előtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben!" Ennek hatására terjesztette be Kossuth és fogadta el az országgyűlés az 1848. évi XX. tc-t, melynek 2. §-a így hangzik: "E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre nézve különbség nélkül, tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik meg." Ezzel a törvénnyel lett bevett vallás az unitárius és később az izraelita felekezet is.

A szabadságharc bukását követő időszak a kiegyezésig vallási téren is sajátos fejezet. Haynau 1850-ben megszüntette a református egyház hagyományos presbiteri rendszerét és a döntések jogát kizárólag a püspökökre ruházta. Egyházi gyűléseket és rendezvényeket csak előzetes hozzájárulást követően és kormánybiztos jelenlétében volt szabad tartani. Tilos volt a bajusz és szakáll, valamint a magyaros kalap viselése, továbbá el kellett égetni a szabadságharc alatt felvett egyházi jegyzőkönyveket. Néhány hónap múlva rendeletileg bevezették az osztrák iskolarendszert a magyar iskolákban, melyek közül a felsőoktatási intézeteket lefokozták. A tankönyvek, sőt a tanítási nyelv meghatározásának jogát is elvették, és megindították a német nyelv erőltetett iramú tanítását. A fenti feltételek be nem tartása esetén az érintett iskolák bizonyítványait nem ismerték el érvényesnek. A magyar református (és protestáns) iskolák önkormányzatát elvették és osztrák gyámság alá helyezték őket. Mivel gyűlést sem tarthattak az érintett egyházrészek előzetes engedély nélkül és maguk között, így képtelenek voltak az egységes védekezésre is. Az új iskolarendszer ráadásul hatalmas anyagi terhet is rótt a tanintézetekre, így az egyházra is. Más volt ebben az időben a katolikus egyház helyzete, az uralkodóval való vallási azonosság következtében. Nem csoda hát, ha a kormányzás jelentős lépéseket tett visszafelé a vallásszabadság terén.

1854-ben tovább romlott a helyzet. A megüresedett püspöki állásokat tilos volt betölteni, sőt a megválasztott lelkészeket és tanítókat csak azt követően volt szabad hivatalukba beiktatni, hogy a helytartóság megvizsgálta politikai megbízhatóságukat és előzetes engedélyét megadta.

1855-ben a zavaros, képlékeny állapotokat kihasználva Thun Leó közoktatásügyi miniszter megkísérelt egy új egyházkormányzati alkotmányt áterőszakolni. Ennek lényege az volt, hogy maga az egyház elveszíti minden beleszólási jogát saját életébe, csak a legfelsőbb vezetéssel tárgyal a kormány. Az állami felügyeleti jog gyakorlására császári főtanácsot hoztak volna létre, mely az egyház minden lépését ellenőrizni kívánta. Tőlük függött a lelkészválasztások és a zsinati határozatok megerősítése is. Thun az egyház vezetőségét megkerülve a tervezetet elküldte az egyházkerületekhez, melyek egységesen és határozottan visszautasították azt. A felelet az iskolaügy terén való szigorítás volt. A miniszter rendeleteit az egyház teljes kiiktatásával egyenesen a tantestületekhez küldte, s a tanítókat osztrák államvizsga letételére kötelezte.

1895 szeptemberében Ferenc József kiadta híres nyílt parancsát, a pátenst. Ez az intézkedés teljesen megszüntette a protestáns egyházak önállóságát. A püspökválasztás, lelkészjelölés, tanítók kinevezése csak előzetes állami hozzájárulás után vált érvényessé. A zsinati jegyzőkönyveket is kötelesek voltak jóváhagyás végett bemutatni. A kinevezéseknél kötelezővé tették a császári ház iránti hűségeskü letételét. Az iskolák csakis az osztrák tanterv és felügyelet alatt, német nyelven és tankönyvvel működhetek. Az osztrák vezetés, hogy rendeletét népszerűsítse, ígéretet tett, hogy a püspökök, esperesek és a gyöngébb egyházkerületek támogatására államsegélyt fizet.

A protestáns egyházak emlékiratokban értesítették a bécsi angol, porosz és holland követségeket jogaik elkobzásáról, a nyílt parancsot pedig, mint ami "csaknem egészen semmivé teszi a vallásszabadságot", elutasították. Válaszul a kormány betiltott minden egyházkerületi gyűlést és utasította a szolgabírókat, hogy ellenkező esetben az ilyen összejöveteleket oszlassák fel. A protestáns vezetők csendes ellenállásra bátorították az egyházközsegeket, buzdítva őket, hogy gyűléseiket mindenütt rendben tartsák meg. A kormány erre házkutatásokat rendelt el és bírósági eljárásokat indított. Tisza Kálmán tiszántúli gondnok a kérdésre, hogy van-e nála izgató tartalmú írás, átnyújtotta a pátenst egy példányát. A bírósági eljárás nem maradt el.

Az udvar megkövetelte, hogy a pátenst minden szószékről hirdessék ki. Az egyház azonban "Tájékoztatás"-t ad ki, melyben felszólít a nyílt parancs felolvasásának mellőzésére, mivel a lelkipásztor dolga az isten igéjének a hirdetése. Akik mégis engedelmeskedtek volna az udvar rendelkezésének, azok ellen fegyelmi eljárást indítottak. A kormány bevetette a csendőrséget, sőt a katonaságot is, másik oldalon pedig újra az anyagi támogatással próbálkozott. Mindhiába. Így a császár kénytelen-kelletlen 1860-ban lényegében visszavonta a pátenst, azokra az egyházközsegekre nézve, melyek elfogadását elutasították. A többiekre egészen 1916-ig kötelezően fennállt.

A kiegyezést követően került sor az 1868. évi LIII. törvénycikk elfogadására, mely lényegében az 1848. évi XX. tc. megvalósítását jelentette. Ugyanekkor iktatták törvénybe az általános tankötelezettséget és a szülők szabad iskolaválasztási jogát is. A törvény elismerte az egyházak iskolaalapító és fenntartó jogát, azonban olyan magas anyagi elvárásokat támasztott, melynek a szegényebb protestáns iskolák sok helyen nem voltak képesek megfelelni, így ezeket államosították, szemben a lényegesen tehetősebb katolikus iskolákkal, mely a római egyház további térnyerését eredményezte.

A XIX. század második felében új be nem vett és el nem ismert felekezetek jelentkeztek. Általában mind állami, mind egyházi részről görbe szemmel figyelték megjelenésüket. Különösen a baptisták és nazarénusok szenvedtek sok méltatlan üldözést. A zaklatás csak az 1895. évi XLIII. tc. életbe léptetése után enyhült. A törvény vitáján természetesen nagy küzdelem folyt egyházi részről azért, hogy az új törvény igenis legyen korlátozó jellegű. Prónay Dezső képviselő viszont a vallásszabadság klasszikus megfogalmazását adta: "Meggyőződésem szerint a vallásszabadság nem az állam adománya; ez egy posztulátum, melyet az államnak törvényben el kell ismernie, mielőtt a társadalomban annak szüksége felébred. Ha van jog, melyről azt mondhatjuk, hogy 'velünk született', úgy a vallásszabadság ilyen jog. Ez több mint jog, ez az ember erkölcsi létének elválaszthatatlan része."

Komoly bírálat érte az új törvényt, főként három paragrafusát (az 1947. évi XXXIII. tc. ezt a három szakaszt tartotta meg a törvényből), bizonyos Kovács Gyula kritikai tanulmányában egyenesen úgy minősíti, mint ami visszalépés "a múlt századi rendőrállam" irányába. Az érintett törvény 8. §-ával kapcsolatban ezek olvashatók. Az utolsó két egyházpolitikai törvényjavaslat c. könyvében: "A jóváhagyást még dogmákra is kiterjesztették. Az állam a XIX. sz. végén még hitcikkelyeket is jóváhagyogatna. Indulóban vagyunk vissza azokba az időkbe, mikor kelet-római császárok hitvitákat döntöttek el..." A törvény alapján lett elismert felekezetté 1905-ben a baptista egyház, egy évvel később azonban budapesti hitközsége kivételével minden vidéki gyülekezetét feloszlatták.

A két világháború között az ún. történelmi egyházak, első helyen a katolikus és református egyházzal aktív szerepet vállaltak a nemzet önpusztító szemléletének és gyakorlatának kialakításában. Az ún. szabadegyházaknak legfeljebb a megtúrt szekta cím jutott. Gyűléseiket csak hatósági felügyelettel tarthatták meg. Nem egy helyen szervezeteket alapítottak, ún. "könyves házat", s a lelkesek mint alapító tagok tevékenykedhettek benne. Így az érintett szabadegyház nem a Vallás- és Köznevelési Minisztériumhoz, hanem a Belügyminisztériumhoz tartozott. Csaknem valamennyi kisfelekezet "kommunista gyanús" volt, s viselte ennek, hatósági zaklatások formájában minden következményét. 1939-ben azután a belügyminiszter, csaknem valamennyiüket, be is tiltotta. Sajátos vonása a kornak, hogy mégis léteztek, sőt (még jehova tanúi is!) újságot is kiadhattak. 1944-ben létrehozták a szabadegyházak szövetségét. Ez az önvédelmi szervezet lett később az ÁEH kezében (1957-től mindenképpen) tagjai börtöne, minden kezdeményezésük halála.

A II. világháborút követően sokféle remény virágzott ki. A szabadegyházak már 1945

márciusában emlékirattal fordultak az Ideiglenes Nemzetgyűléshez, hogy új vallásügyi törvény megalkotását szorgalmazzák.

A Párizsi Békeszerződés értelmében a Magyar Állam kötelezettséget vállalt, hogy "...a magyar fennhatóság alá tartozó minden személynek biztosítja... vallási különbség nélkül az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok élvezetét... a vallásgyakorlat... szabadságát." Így született meg a mai napig is hatályos 1947. évi XXXIII. tc." A bevett és elismert vallásfelekezetek között az elismert vallásfelekezetek hátrányára fennálló különbségek megszüntetéséről." Kettős egyházügyi irányítás alakult ki ekkor. Egyfelől ügye működött a Vallás és Köznevelési Minisztérium, másfelől viszont Rákosi csöndes utasítására létrejött a Belügyminisztériumon belül az ún. egyesületi főosztály, mely kizárólag egyházüggyel foglalkozott. Állítólag Sztálin külön Rákosi lelkére kötötte, hogy az egyházi dolgokat kísérje megkülönböztetett figyelemmel, ugyanis Magyarországon még a katolikus egyház is prédikáló egyház, és igen erős befolyása lehet a politika formálásában. Sztálin nem volt egyházügyi kérdésekben amatőr, a Szovjetunióban ugyanis (feltehetően a Nagy Péter-i mintát is felhasználva) ő hozta létre az Állami Egyházügyi Hivatalt, s haláláig maga is irányította.

De visszatérve a hazai helyzethez, 1948-ban az egyházi ügyeket szervező egyesületi főosztályt csendben áttették a Művelődésügyi Minisztériumba. Ezt követően kötött a Magyar Köztársaság kormánya 1948-ban külön megállapodásokat (erre csupán egy új vallásügyi törvény közeli megszületéséig volt szükség: "A magyar köztársaságban az egyház helyzetének új rendezése céljából a magyar köztársaság kormánya és a ... egyház állandó közös bizottságot küld ki az új vallásügyi törvények - köztük elsősorban a gyermekek vallására vonatkozó törvény javaslatának kidolgozására." - olvashatjuk az egyezményekben), melyekben hangsúlyozta, hogy ez csupán egy "átmeneti időre" szól. Az egyházak többsége érzékelte, hogy nem csupán elő-, hanem egyszerű elemi jogai is kockán vannak. Bereczky református püspök például azzal unszolta egyházát az egyezmény aláírására, hogy "a református egyház jövője ellenkező esetben vagonkérdés", meg nem egyezés esetén a cél csak Szibéria lehet. 1948-ban csak a református, evangélikus, unitárius és izraelita felekezetekkel sikerült megegyezésre jutni. Igaz, a dolog nem ment zökkenők nélkül. Így kerül, többek között valutaüzerkedés vádjával az egyezmény egyik kritikusa, Ordass Lajos püspök is bíróság elé, majd börtönbe.

A kormány előtt nyilvánvalóvá vált, hogy a katolikus egyházzal fog a legnehezebben boldogulni. Mindszenty nem volt kifejezetten kompromisszumokra hajlamos személy, a megegyezést a Szentszék sem szorgalmazta, s az egyház nagyjából képes volt elképzelni a jövőjét. Így az állam (már a fordulat után vagyunk) a bíborost is valutaüzerkedésen vélte érni, mellesleg államellenes összeesküvésben és hűtlenségben is bűnösnek találta, s a rácsok túloldalára helyezte. Hozzálatott a szerzetesrendek feloszlatásához és a szerzetesek, apácák internálását is egyik éjszakáról a másik hajnalra keresztülvitte. Akadt olyan egyházi férfiú is, akit lábánál fogva lógattak ki a harmadik emeletről, s mivel így új szemszögből látta a megegyezés kérdését, nem ellenezte többé annak aláírását. Ilyen

előzmények után került sor 1950-ben, az állam és a katolikus egyház közötti egyezség megkötésére, mely inkább tekinthető hűségnyilatkozatnak, mint megegyezésnek.

Az állam nem akart hebehurgyán egy vallásügyi törvényt összekapni, de miután ígéretet tett erre a megegyezések alkalmával, valamit mégis cselekedni akart. Létrehozta hát az 1951. évi I. törvénnyel az Állami Egyházügyi Hivatalat.

A törvényjavaslatot Darvas József vallás- és közoktatásügyi miniszter terejsztette az országgyűlés elé a következő indoklással: "Az Alkotmány a lelkiismereti szabadság és a vallásszabadság gyakorlása érdekében kimondta az egyháznak az államtól való különválasztását.

E cél megvalósítása, valamint az állami szervek és a felekezetek együttműködésének biztosítása végett a jelen törvény Állami Egyházügyi Hivatalt állít fel, amely a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa mellett működik.

Ezzel az intézkedéssel a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium feladatkörében csupán a közoktatási tennivalók maradnak, és így a minisztérium ezentúl zavartalanabbul és fokozottabban tud eleget tenni tulajdonképpeni feladatának."

A törvényjavaslat előterjesztéséről az országgyűlés naplójában a következő szerepel: (II. köt. Bp. 1951.)

601. Paragi György előadó - Az ÁEH felállításának okai:

1. ...az ÁEH felállítását az Alkotmány 54. §-ának 1. és 2. pontja írja elő." (1. pont lelkiismereti és vallásszab., 2. pont állam és egyház szétválasztása). "Az egyháznak az államtól való különválasztása következtében természetes következményeként lépett fel a Vallás- és Közokt. Min. funkcióinak kettéválasztása is. Rákosi Máttyás ... az új Alkotmány benyújtásakor mondott előadói beszédében is rámutatott ... az úgynevezett polgári, formális demokráciákban az állam és az egyház szétválasztása legradikálisabban történt és az állam minden kapcsolatot megszakított az egyházakkal, egy cent, egy frank, egy penny anyagi támogatásban nem részesítette őket és ezért ezekben a polgári államokban nincs is semmiféle állami szerv, amely egyházi vonatkozású ügyekkel foglalkoznék, addig a Magyar Népköztársaság, mint a Szovjetunió, valamint a többi népi demokrácia is az egyháznak az államtól való elválasztása közben is szem előtt tartja alkotmányának egyik sarkalatos tételét, amely a lelkiismereti szabadságot és a vallás szabad gyakorlásának jogát biztosítja."

2. A Hivatal létrehozásának másik oldala a Magyar Népköztársaság politikai és kulturális életének rohamos fejlődése - ezt a fejlődést két tényező hozta létre:

a.) az állam és az egyházak közötti viszony békés és kielégítő rendezése: "az összes egyházakkal létrejöttek a megegyezések, illetőleg a megállapodások. Hogy a Kormány a maga részéről milyen nagy súlyt helyez a megegyezések és a megállapodások pontos betartására és végrehajtására, annak egyik kiáltó bizonyítéka éppen ez a törvényjavaslat, amely kimondja, hogy az ÁEH egyik legfőbb feladata az egyes vallásfelekezetekkel kötött egyezmények és megállapodások végrehajtása ... De a törvényjavaslat még ennél is tovább ment... ugyanis kimondja, hogy az ÁEH feladata a vallásfelekezetek állami támogatása. ...

A vallás szabad gyakorlatának biztosítása tehát kormányzatunk részéről nemcsak plátói nyilatkozat, hanem súlyos anyagi következményekkel alátámasztott cselekedet ... a polgári demokráciákban az állam a papságnak még koldusfilléreket sem juttat, nemhogy szinte teljes létfenntartásukról gondoskodnék, mint a mi államunk. És mivel ott az állam és az egyház nem érintkezik egymással, mivel az államot törvények arra kötelezik, hogy semmiféle anyagi támogatásban se részesítse az egyházakat, természetesen nincs szükség arra sem, hogy ezekben az áldemokrata országokban egyházügyi hivatalokat állítsanak fel."

b.) a felemelt ötéves tervnek a kulturális életszínvonal emelésére irányuló rendelkezései miatt szükséges a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium mentesítése olyan feladatok alól, amelyek az Alkotmány rendelkezései és a politikai, társadalmi és kulturális fejlődés következtében már nem is tartoznak a tárca feladatai közé (az egyházi ügyek intézése az iskolák államosítása óta nem tartozik oda). Roppant nagy igényeket támaszt a felemelt ötéves terv a Közoktatásügyi Minisztériummal szemben. - Fel kell állítani az ÁEH-t, hogy mentesítse az egyházi ügyek intézése alól a minisztériumot. (Az országgyűlés a törvényjavaslatot egyetlen hozzászólás nélkül általánosságban és részleteiben elfogadta. (Taps).)

Az 1951. évi I. tv. végrehajtására a Minisztertanács 4 nappal később rendeletet adott ki 110/1951. (V.19.) MT. sz. rendelet.

A Hivatal a fenti törvény alapján tevékenykedett 1951-től 1956-ig, ekkor az 1956. évi 33. törvényerejű rendelet a működését megszüntette. Ennek a döntésnek az indokáról semmit sem lehet találni a hozzáférhető források között.

1957. áprilisában azonban újra létrejön a Hivatal, de nem önálló szervként, hanem a Művelődési Minisztérium ÁEH osztálya néven. Erről a 1045/1957. (IV.21.) Korm.sz. hat. a Művelődésügyi Minisztérium ügyköréről 2. pontja szól. E jogszabály indokairól sem tudósítanak a források, de a dátumok sok mindent elárulhatnak. Fontos szempont, hogy a Hivatal újraélesztését megelőzően alig egy hónappal születik egy törvényerejű rendelet (az 1957. évi 22. sz. tvr. - kihirdetés napja: 1957. március 24.), amely az egyes egyházi állások betöltéséhez szükséges állami hozzájárulásról szól, és az addig anyagi kontrollt nagyon erős - tulajdonképpen minden egyházi pozícióra kiterjedő - személyi kontrollal egészíti ki.

Az ÁEH 1957. áprilisától 1959. júniusáig a Művelődési Minisztérium által álcázva működött. Ekkor azonban az 1959. évi 25. sz. törvényerejű rendelettel és az annak végrehajtására kiadott 33/1959. (VI. 2.) Korm.sz. rendelettel újra önálló hivatallá léptették elő. Az idézett jogszabályok gyakorlatilag szó szerint megismétlik az 1951. évi I. tv. és az annak végrehajtására kiadott 110/1951. (V. 19.) MT. sz. rendelet szövegét.

Miért is kellett megalkotni az 1957. évi 22. sz. törvényerejű rendeletet? Általános bírálat érte ugyanis az ÁEH-t, hogy mértéktelenül beavatkozik az egyházak belügyeibe. Ez odáig ment, hogy az ÁEH valameny-nyi egyházmegyei aulába ún. "miniszteri biztost" nevezett ki, azzal a feladattal, hogy a kormányzat egyházpolitikai intézkedéseinek érvényt sze-

rezzenek. E derék hivatalnokok közvetlen és azonnali cenzúrát, kontrollt jelentettek, nélkülük senki kezét lábát fel nem emelhette. Lassan-lassan, s a forradalom alatt elemi erővel tört ki a követelés, az ÁEH ne avatkozzon törvénytelenül az egyház belügyeibe, ne szabja meg előre, hogy kit válasszon a közösség vezetőjévé. A hatalom tehát - mivel csakugyan rend a lelke mindennek - tvr-t alkotott arról, hogy az egyházi állások betöltéséhez előzetes állami hozzájárulás szükségeltetik.

Az állami akarat támogatását jelentette az egyre inkább megizmosodó, a Hazafias Népfronttal szorosan együttműködő papi békemozgalom kialakulása is. Ebben a tömörülésben szinte kizárólag elvtelen, karrierista béresek szorgoskodtak, akik az elmúlt négy évtizedben kizárólag a könyökökön sebesültek meg.

Talány, hogy miért éppen azokkal a férfiakkal akart az állam mindenáron együttműködni, akik esetében saját egyházuk gerinc, jellem, bátorság (mellesleg a legtöbb esetben szakértelem) tekintetében is jelentős hiányosságokat vélt felfedezni. Újabb kérdés, hogy miért védte foggal-körömmel az ÁEH azokat az előtérbe vont személyeket, akik súlyos anyagi és hatalmi visszaélései miatt lelkesztársaik nemegyszer panaszt tettek. Hamar kialakult, hogy az ÁEH megjelölése szerint előbbiek az egyház "progresszív", utóbbiak pedig "reakciós" rétegét képezik.

Napjainkban, a társadalomban végbemenő változás tekéje az ÁEH nevű bábut is leütötte lábáról. A hivatal sietve megszabadult első emberétől, aki a megalakulás pillanatától részese, értelmi szerzője és mozgatója volt az ÁEH sajátos, sokrétű tevékenységének. Hirtelen mindenki rájött, hogy az Ebtényesztők Egyesülete több jogi személyiséggel bír, mint az egyházak, azaz utóbbiak egyáltalán nem rendelkeznek e nélkülözhetetlen méltósággal. Ha egyszerű fejlődés papírt akart Magyarország prímása vagy bármely egyház vezetője a nyomdánál megrendelni, s minden húszezer forintot meghaladó anyagi ügyszor, de egyszerű pásztori körlevelekhez is az ÁEH előzetes hozzájárulása szükségeltetett. Egyre-másra kerülnek nyilvánosságra történetek hatósági zaklatásokról, rendőri, bírói intézkedésekről, házkutatásokról, hivatali jogsértésekről. Az ÁEH minden esetben megtalálta a módját, hogy miként védheti meg (hiszen feladata az egyházak zavartalan működésének biztosítása is) az egyházakat saját kritikus papjaikkal, híveikkel szemben.

Az Egyházügyi Hivatal elérkezettnek látta az időt arra is, hogy végre törvényjavaslattal álljon elő. Ebben indítványozza egy a Minisztertanács mellé állítandó egyházügyi kérdésekkel foglalkozó tanácsadó hivatal létrehozását... Egy olyan testületre gondolok, mely az állam és az egyházak közötti párbeszédben kellő tapasztalatra tett szert. Nyilvánvaló, hogy többek között az új megegyezésből szeretné kifejezteni a szabadegyházakat, remélve, hogy ez a történelmi egyházak tetszésével találkozhat, s nagyvonalúbbá teszi őket más kérdésekben.

Hír van arról, hogy felosztatják a BM egyházügyi osztágát, megszűnik az ÁEH. Egyesek olyan értesüléseket szivárogtattak ki, hogy égetik a Hivatal titkos archívumát. Voltak hivatalos helyen is olyanok, akik előre

megszimatolták e kellemetlen változásokat. Dr. Baranyó György r.alezredes pl. a Belügyi

Szemle 1988. 10. számában megkondgatta már a vészharangot, Lenin örökbecsű intelmeire figyelmeztetve: "Leninnek A harcos materializmus jelentőségéről" című cikkében megfogalmazott gondolatait a mai magyar valósággal szembesíteni vitathatatlanul időszerű és ésszerű vállalkozás. Ez - a "konkrét történelmi helyzet konkrét elemzését" alapul véve - hasznos elméleti és gyakorlati megállapítások, tanulságok megfogalmazásához vezethet. (...) annak a folyóiratnak, amely a harcos materializmus szöcsöve akar lenni, harcos folyóiratnak kell lennie, először is abban az értelemben, hogy következetesen leleplezi és üldözi a "papi maszlag" valamennyi modern "diplomás lakáját", függetlenül attól, hogy a hivatalos tudomány képviselőiként lépnek-e fel, vagy pedig mint szabad portyázók, akik magukat demokratikus baloldali vagy eszmei-szocialista publicistáknak nevezik. Másodszor, ennek a folyóiratnak a harcos ateizmus szöcsövének kell lennie." (...) "Társadalmunk jelenlegi köznapi és szellemi életében ideológiai-tudati zavarok vannak, ennek egyik megnyilvánulása a vallásosság egyre erőteljesebb hatása az emberekre. A tények azt mutatják, hogy a világnézetek közötti küzdelemben sokszor nem tudjuk megfelelő érvekkel képviselni a marxizmust. Ez a mi elméleti, módszertani és gyakorlati tevékenységünkben rejlő hibák következménye, s nem a marxizmus hibája!" (...) "Ebben az erősen ellentmondásos helyzetben a minőségi változás elérésének egyik útja a lenini gondolatok tényleges figyelembevétele és gyakorlati hasznosítása. Lenin például a következőket ajánlotta a szerkesztőségnek: "Különösen fontos azoknak a könyveknek, broszúráknak a felhasználása, amelyek sok konkrét tény és összehasonlítás alapján mutatják meg, hogyan függnek össze a mai burzsoázia osztályérdekei és osztályszervezetei a vallásos intézmények és a vallásos propaganda szervezeteivel." Tehát nyílt, tényszerű, meggyőző és támadó marxista propagandamunkát kell folytatnunk."

Nem fárasztom tovább a nyájas olvasót. Lelkiismereti, vallás- és tanszabadság, állam és egyház szétválasztása, felekezetek közötti tényleges egyenlőség ... milyen régóta várt és mikor teljesülő álmok? Nyugodtan felébredhetünk már?

^xA cikket a Pod Znamenem Marxizma (A Marxizmus Zászlaja Alatt) 1922. márciusi számában tették közzé. A folyóirat havonta jelent meg, filozófiai és társadalmi-gazdasági kérdésekkel foglalkozott. Moszkvában adták ki 1922 januárjától 1944 júniusáig. (Lenin Összes Művei, 45 kötet, Budapest, 1975. 23-32. oldal).